

İRSÂL-İ MESEL

mevlevî, *Edebiyat Lügatı* (nşr. Kemal Edib Kürk-çüoğlu), İstanbul 1973, s. 70; E. Kemal Eyüboğ- lu, *On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şi- rde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, İstanbul 1973, I, s. XVIII-XIX; Cem Dilçin, *Ör- neklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara 1983, s. 464- 465; Günay Kut, "Atasözleri ve Deyimlere Ait Manzum ve Minyatürlü Yazma Bir Eser", *Top- kapı Sarayı Müzesi: Yıllık-1*, İstanbul 1986, s. 73-112; M. Orhan Soysal, *Edebî Sanatlar ve Ta- nınması*, İstanbul 1992, s. 46; İsa Kocakaplan, *Açıklamalı Edebî Sanatlar*, İstanbul 1992, s. 61-62; İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1995, s. 284-285; Numan Kü- lekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanat- lar*, Ankara 1995, s. 46-52; M. Ali Tanyeri, *Ör- nekleriyle Divan Şiirinde Deyimler*, Ankara 1999, tür.yer.; M. A. Yekta Saraç, *Klâsik Edebi- yat Bilgisi Belâgat*, İstanbul 2000, s. 243-245; Süreyya Beyzadeoğlu, "Atasözlerinin, Deyimle- rin Divân Şiirimize Yansıması ve Bilinmeyen Bir Osmanlı Yâdigân: Armağan", *Türk Edebi- yatı*, sy. 310, İstanbul 1999, s. 30-33.

İSKENDER PALA

İRSÂLİYE

(ارساليه)

Osmanlı Devleti'nde genel anlamda taşradan merkeze, dar anlamda ise sâlyâneli eyaletlerden ve özellikle Mısır'dan İstanbul'a gönderilen para, erzak vb. şeyler için kullanılan tabir.

Sözlükte "göndermek" mânasında ir- sâlden yapma masdar olan kelimenin malî bir tabir olarak kullanılışı, sâlyâne sisteminin Kanûnî Sultan Süleyman zamanında merkeze uzak doğu ve güney vilâyetlerinde tatbikinden sonra başla- mıştır.

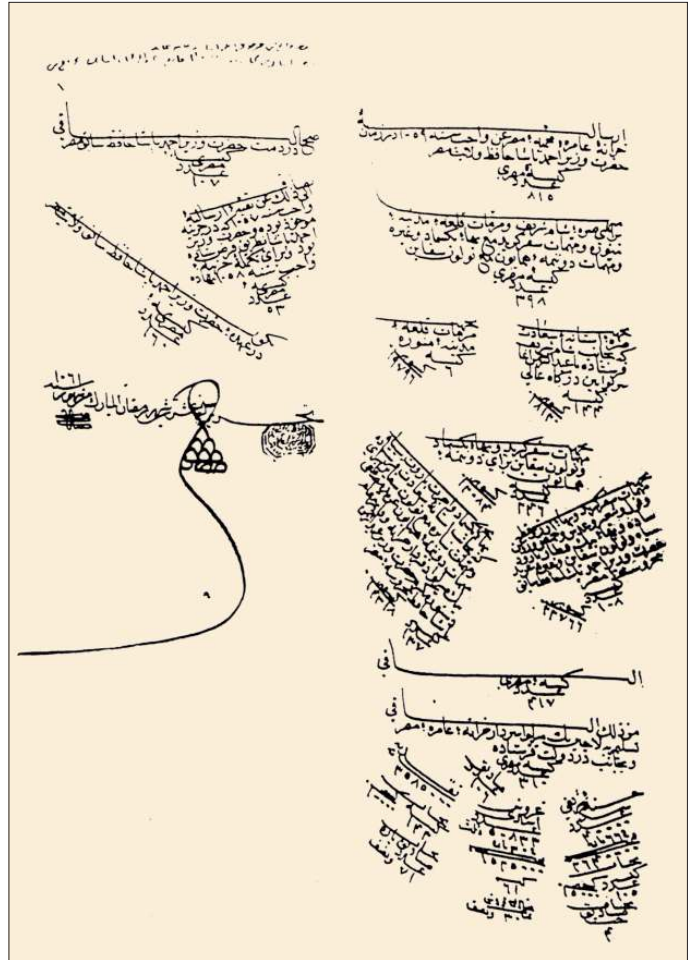
Mısır Osmanlı Devleti'nin ilk sâlyâneli eyaletidir. Eyaletin ilk devresinde, devlet merkezine irsâliye parası yerine sadece beylerbeyi tarafından kıymetli hediyeler gönderilmiştir. Buraya tayin edilen beylerbeyi öncelikli olarak Divân-ı Âlî'de irsâ- liye emvâlini zapt için selefinin muhase- besini yaptırır, hazineye eksik çıkarsa devlet merkezine arzederdi. Ayrıca rûznâ- me ve muhasebe defterlerine dayanarak divan üyelerinden kurulu bir heyeti mîrî emvâlin teftişleriyle görevlendirirdi. Bu he- yet, mîrîye olan borç miktarını hâkim ve mübâşirlerle tesbit ve tahsile çalışır, ba- kaya emvâlden kimlerin zimmetinde han- gi zamana ait ne tür mahsulden kaldığını belirleyip ayrıntılı olarak devlet merkezi- ne arzını sağlardı. Yeni beylerbeyinin er- tesı yıl görevinde kalması irsâliyesini ek- siksiz ve zamanında göndermesine bağlı olurdu. 1584'te Mısır defterdarı Sinan Bey, Mısır irsâliyesi olarak 100.000 altın

daha fazla ödemeyi taahhüt edince paşa unvanıyla Mısır beylerbeyiliğine getiril- miş, ancak vaadini yerine getiremeyince görevinden alınmıştır. Sâlyâne sistemiyle Mısır'a tayin edilen ilk beylerbeyi Çoban Mustafa Paşa'dır (ö. 1529). Ancak Musta- fa Paşa bu sistemi, yerli Çerkez ve Köle- menler'in çıkardıkları huzursuzluklar yü- zünden tam olarak uygulayamamıştır. Sistemin Mısır'da kesin olarak yerleşme- si, Vezîriâzam Makbul İbrâhim Paşa'nın islahatından sonra gerçekleşebilmiştir (1526).

Sâlyâne sistemine göre eyalet her yıl bir beylerbeyinin uhdesine yıllık muayyen bir maaşla verilir. Sancak beyleri ve di- ğer idarî görevliler timar ve zeâmet ta- sarruf etmeyip idareleri altındaki bölgelerden vergi gelirlerinden maaşlarını alır- lar, kalan meblağı eyalet hazinesine tes- lim ederlerdi. Mısır beylerbeyi de eyalet gelirinden kendi maaşını aldıktan, asker- lerin, diğer görevlilerin maaş ve ulûfele- rini, Haremeyn masrafları gibi eyalet gi- derlerini karşıladıktan sonra gelir fazla- sını irsâliye hazinesi olarak gönderirdi. İlk

irsâliyeyi, Hadım Süleyman Paşa'nın birin- ci beylerbeyiliği zamanında Mısır defter- darı bulunan Cânım el-Hamzavî sekiz yük olarak göndermiştir (1526 yılı sonları).

İrsâliye hazinesi, eyaletin gelir ve gider- lerini gösteren muhasebe defterleriyle ir- sâliyenin müfredatını kapsayan defterler- le birlikte devlet merkezine yollanıyordu. XVI. yüzyıl sonlarına kadar her yıl Mısır'dan gönderilen irsâliye hazinesinin eya- letin gelir ve giderlerine göre 400.000 altın ile (16.000.000 para) 500.000 altın (20.000.000 para) arasında değiştiği gö- rülmektedir. Bu yüzyılın ilk yarısında, her senenin irsâliye miktarı önceki ve sonra- ki yıllara bağlı olmuştur. Zira o dönemde beylerbeyiler makamlarında uzun süre kaldıkları için irsâliye hazinesinin tedarik- inde malî muhasebede tedâhül yoluyla denklik sağlanırdı. Yüzyılın ikinci yarısın- da beylerbeyilerin iş başında kalmalarının kısaltılıp irsâliye miktarının arttırılmak istenmesinden dolayı bu hazinenin her sene zamanında gönderilmesinde sıkıntı çekilmiştir. Böylece yüzyılın ortalarına ka- dar miktarı 500.000 altın olan irsâliye ha-

Ramazan
1061 (Ağustos 1651)
tarihli bir irsâliye
kayıdı örneği
(TSMA,
nr. E 4675/2)

zinesi daha sonra 400.000 altına düşmüş ve bu miktarın tedariki teamül haline gelmiştir. XVI. yüzyılın sonlarından itibaren devletin malî sıkıntısı iyice arttığından irsâliye miktarının çoğaltılması istenmiş ve XVII. yüzyıl başlarında 600.000 ve 700.000 altına ulaşmıştır. Ancak daha sonra eyaletin siyasî ve idarî sıkıntıları gelirlerin azalmasına ve masrafların artmasına yol açtığından irsâliye miktarı düşmüş, hatta bazan hiç gönderilmez olmuştur. Bunun üzerine mansıb almak için kâşif ve emîrler tarafından beylerbeyilere “keşûfiyye malı” veya “keşûfiyye-i kebîr” adıyla verilen paranın Mısır irsâliyesinin bir kısmı olarak İstanbul'a gönderilmesi kararlaştırılmıştır.

XVII. yüzyıl başlarından itibaren baş gösteren malî buhran sebebiyle Mısır'dan irsâliye olarak gelen meblağa daha çok ihtiyaç hâsıl olmuştur. Zira genelde saray giderleri için iç hazineye kalan Mısır irsâliyesi, bu asırdan itibaren asıl devlet hazinesinin yetişmediği zamanlarda ona destek olmaya başlamıştır. Mısır irsâliyesinin miktarı yıllık gelir ve giderlere göre değişik olabilirdi. Meselâ 1661'de irsâliye hazinesi olarak İstanbul'a 15.861.461 para gönderilmişken üç yıl sonra bu meblağ ikiye katlanmıştı. Aynı şekilde 1694'te 7.319.187 paraya düşen irsâliye hazinesi 1698'de 30.272.794 paraya yükselmiştir.

XVIII. yüzyılda Mısır irsâliyesi düzensiz ve eksik olarak gönderilmeye başlanmıştır. Hatta bazan irsâliye hazinesinin büyük bir kısmı Mısır'da mütegalibe ve Memlûk emîrlerinin zimmetlerinde kalıp yerine sadece temessük ve tezkirelerinin gönderildiği de olmuştur. Meselâ 1740 yılının irsâliyesi iki yıl sonra 20.849.000, 1742'nin irsâliyesi yine iki yıl sonra 18.512.999 para olarak, bunun da 15.317.387 parası temessük şeklinde, yani sadece 3.195.612 parası nakden gönderilebilmiştir. 1795'te Mısır'dan sevk edilen son irsâliye hazinesinin miktarı sadece 11.652.127 para idi. Fransızlar'ın Mısır'ı işgali sırasında (1798) eyaletin geliri 117.614.443, gideri 89.218.628 paraydı.

İrsâliyeyi merkeze göndermek üzere Mısır defterdarı, önce Dîvân-ı Âlî'deki rûznâme ve mukâtaa defterleriyle hazırladığı mufassal muhasebe defterlerini beylerbeyine sunardı. Bu mufassal defterlerde irsâliyenin haraç, mukâtaat ve galle bahası vb. temin edildiği gelir kaynakları miktarlarıyla birlikte belirtilir, ayrıca her köy ve mukâtaanın eski mahsullerinin miktarı ile kaç para satıldığı ve eskiyle yeni

mahsul arasındaki farkın ne olduğu, gelir bakayası ve ambarda ne kadar tereke kaldığı tesbit edilirdi. Mısır beylerbeyi de defterdarının hazırladığı irsâliye muhasebe defterini özetleyerek İstanbul'a gönderirdi. Bu muhasebe defterinde irsâliyenin miktarı, hangi zamana ait olduğu, ondan çıkan masraflarla gönderilen paranın ve Mısır paşasının zimmetinde kalan meblağın miktarları belirtilirdi (TSMA, nr. E.4675/2). Genellikle kara yoluyla İstanbul'a gönderilen irsâliyenin muhafazasına (serdar) dergâh-ı Âlî çavuş veya müteferrikalarından tecrübeli ve güvenilir biri tayin edilir, yanına ise Mısır'ın yedi askerî cemaatinden kıdemli askerler verilirdi. Devlet merkezine gönderilecek meblağ Mısır divanında sarraflar ve hazinedarlar tarafından tartılarak hazırlanır, defterdar tarafından para keseleri mühürlenerek sandıklara konulur, kethüdâ ise beylerbeyi ve divan üyelerinin huzurunda hazineyi serdara teslim ederdi. Daha sonra irsâliye hazinesi gösterişli törenle Kal'atülcebelle'den indirilip Kahire'den geçirilerek Âdiliyye'ye getirilir, orada üç gün bekledikten sonra Şarkiyeye kâşifinin himayesi altında Gazze'ye ulaştırılırdı. Bu arada irsâliye hazinesinin zamanında ve sâlimen İstanbul'a ulaştırılması, muhafızlarının ihtiyaçlarının karşılanması için Gazze, Şam ve Halep beylerbeyilerine merkezden emirler gönderilirdi. İrsâliye hazinesi İstanbul'a varınca defterleri ve miktarı kontrol edilir, eksiksiz olduğu anlaşılınca Mısır beylerbeyine bir hil'at gönderilir, eksik olduğu görülürse tetkik ve teftiş olurdu. Devlet hazinesi durumundaki dış hazineye gelir olarak giren irsâliye daha sonra iç hazineye aktarılıp muhasebede gider kısmına kaydedilirdi.

Padişah sarayının özel hazinesi olup Enderûn-ı Hümâyun veya Ceyb-i Hümâyun hazinesi adlarıyla da anılan ve uzun süre hemen sadece Mısır irsâliyesiyle dolan iç hazine genellelikle saray masrafları ile cülûs bahşişleri ve Enderunlular'ın maşaları için harcama yapılırdı. Ancak ihtiyaç anında devlet ve hükümet giderlerine de sarfedilebilirdi. XVIII. yüzyılda Memlûk emîrleri, beylerbeyilerin irsâliyeyi zamanında göndermelerini engelleyince 1786'da I. Abdülhamid, Kaptanıderyâ Hasan Paşa kumandasında İskenderiyye'ye sefer düzenletmişti. İrsâliye hazinesinin muntazaman gönderilmesi Mısır beylerbeyilerinin başlıca görevleri arasında bulunuyordu.

Osmanlı hükümeti, sâlyâne sisteminin Mısır'da tatbikinin başarıya ulaşması üze-

rine Yemen'in ve Habeşistan'ın fethinden sonra oralarda da bu sistemi Mısır beylerbeyinin nezâretinde uygulamaya başlamış, hatta bunu XVII. yüzyılda Bağdat, Lahsa, Trablusgarp, Tunus ve Cezayir'e de yaymış, böylece bu eyaletlerin gelir fazlalığı olan meblağların İstanbul'a irsâliye olarak gönderilmesi sağlanmıştır. Yemen eyaletinin vergi gelirleri toprak haracı, iltizam ve iskele gelirlerinden oluşmaktaydı. Bu gelirlerin irsâliye olarak merkeze gönderilecek kısmı, eyalette yapılması gereken ödeme ve harcamalardan sonra ortaya çıkar, bu da ortalama 100.000 altın civarında olurdu. Yemen'de en büyük ödeme ümerâyâ ve eyaletin korunmasında görevli askerlere yapılırdı. Gelirlerin bu masraflara yetmemesi yüzünden Yemen irsâliyesi her yıl gönderilemez, Yemen'in masrafları için Mısır hazinesinden ek tahsisat ayrılırdı. Habeş, Bağdat ve Basra gibi diğer sâlyâneleri eyaletlerin durumu da Yemen gibi genellikle karışık olduğundan beylerbeyileri irsâliyelerini muntazaman İstanbul'a gönderemezlerdi. Hatta Habeş beylerbeyinin eyalet gelirlerinin asker ulûfelerine, kale tamirlerine, urban şeyhlerine verilegelen kisve bahaları gibi zorunlu harcamalara yetmediğini bildirmesi üzerine, Mısır beylerbeyine, Habeşistan'a yardımda bulunması için emirler gönderilirdi. Aynı durum öteki sâlyâneleri eyaletler için de söz konusuydu. Nitekim XVIII. yüzyılda Irak'ta büyük bir kıtlık olduğu gibi Müntefik şeyhinin de isyanı üzerine Basra'nın üç yıllık irsâliyeleri devletin içinde bulunduğu malî krize rağmen gönderilememişti. Sâlyâneleri eyaletlerden devlet merkezine yollanan irsâliye hazinesi, devletin merkez ve taşra teşkilâtlarının kuvvetli olup olmamasına bağlıydı. Bunun en iyi göstergesi yükseliş döneminde irsâliyelerin düzenli ve tam olması, duraklama ve gerileme dönemlerindeki ise gayri muntazam ve eksik olması ve bazan da hiç gönderilmemesidir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 3, 5, 195; nr. 5, s. 443; nr. 9, s. 218; nr. 10, s. 335; nr. 14, s. 344; nr. 26, s. 91; nr. 27, s. 12; nr. 36, s. 346; nr. 39, s. 91, 271; nr. 46, s. 131; nr. 52, s. 250; nr. 66, s. 197; nr. 75, s. 252; nr. 78, s. 8; BA, MD Zeyli, nr. 2, vr. 258^b; nr. 3, s. 315; nr. 4, s. 129; BA, MAD, nr. 5671; BA, KK, nr. 67, vr. 592^b; nr. 70, s. 121, 124, 165; nr. 74, s. 416; nr. 86, s. 118; nr. 148, s. 68; nr. 155, s. 80; nr. 200, s. 86-87; nr. 236, s. 133-134; nr. 253, s. 67; TSMA, nr. E. 12321, vr. 4^{a-b}, 5^{a-b}; nr. E. 2283/2, E. 4675/2, D. 7273, D. 9786; Selânikî, *Târih* (İpsirli), s. 225, 552, 702, 732, 767, 797; Ayn Ali, *Kavânin-i Âl-i Osmaniyye*, s. 8-9; Muhammed b. Abdülmü'tî el-İshâkî, *Letâ'ifü aḥbârî'l-üvel fi men taşarrafe fi Mısır*

İRSÂLİYE

min erbâbi'd-düvel, Kahire 1310, s. 150, 153; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, I, 223; Solakzâde, *Târih*, s. 450, 608-609; İbn Ebû's-Sürûr el-Bekrî, *el-Ke-vâkibü's-sâ'ire fi ahbâri Mısr ve'l-Kâhire*, el-Hey'etü'l-âmme li'l-kitâb, Dârü'l-kütübî'l-Mısrıyye, Timur, Târih, nr. 2033, vr. 28^a-b; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, X, 412 vd., 413-416; Abdülkerim b. Abdurrahman, *Târih-i Mısr*, Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 705, vr. 8^a, 15^b, 19^a; Defterdar Sarı Mehmet Paşa, *Zübde-i Vekâyât* (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 271, 417, 609; Muhammed b. Yûsuf el-Hal-lâk, *Târih-i Mısr-ı Kahire*, İÜ Ktp., TY, nr. 628, vr. 79^b, 91^a, 92^a; Yûsuf el-Mellevânî, *Tuhfetü'l-ahbâb bi-men meleke Mısr mine'l-mülûk ve'n-nüvvâb*, Suhac - Tahtâvi Ktp., nr. 28, s. 164, 169, 176; Cebertî, *'Acâ'ibü'l-âşâr*, I, 51, 218; II, 251; III, 218; Kelâmî, *Vekâyî-i Ali Paşa*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 612, vr. 4^b; Barkan, *Kanunlar*, s. 361, 365, 366, 374-375; a.mlf., "Tîmar", *İA*, XII/1, s. 287-288; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 77-79, 391; S. Shaw, *The Financial and Administrative Organization and Development of Ottoman Egypt 1517-1798*, Princeton 1962, s. 284-285, 305-309; a.mlf., *The Budget of Ottoman Egypt 1596-1597*, The Hague 1968; a.mlf., "The Land Law of Ottoman Egypt (960/1553): A Contribution to the Study of Land Holding in the Early Years of Ottoman Rule in Egypt", *Isl.*, XXXVIII (1962), s. 108; Ley-lâ Abdüllatif Ahmed, *el-İdâre fi Mısr fi'l-'aşri'l-'Osmânî*, Kahire 1978, s. 319, 321, 325, 340, 359, 362-368, 372; Salih Özbaran, "XVI. Yüzyılda Arabistan'da Osmanlı Yönetiminin Ekonomik Kaynakları, Yemen ve Lahsa Beylerbeylikleri", *Türk-Arap İlişkileri Geçmişte, Bugün ve Gelecekte I. Uluslararası Konferansı Bildirileri*, Ankara 1979, s. 30; Seyyid Muhammed es-Seyyid, *XVI. Asırda Mısr Eyâleti*, İstanbul 1990, s. 50-53, 115 vd., 192; Pakalın, II, 81-82; Halil İnalçık, "Eyâlet", *El²* (İng.), II, 722-723.

SEYYİD MUHAMMED ES-SEYYİD

İRŞAD

(الإرشاد)

Doğru yolu gösterme anlamında bir terim.

Sözlükte "doğru yolu bulup kararlılıkla benimsemek" anlamındaki **rüşd** kökünden masdar olan **irşâd** "doğru yolu göstermek" demektir. Burada sözü edilen yolun maddî mânada olması mümkün görülmele birlikte daha çok akıl- mânevî alanı ilgilendirdiği kabul edilir. Dolayısıyla irşad din terminolojisinde **hidayet** ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Ancak hidayeti gerçekleştirme işi genellikle Allah'a nisbet edildiği halde irşad kula da izâfe edilebilmektedir. "Allah'ın, kulunun fiilini kendi rızasına uygun şekilde yaratması" diye tanımlanabilen **tevfik** ile (*et-Ta'rifât*, "tevfik" md.) irşad arasında anlam yakınlığı bulunmaktadır. Fakat irşad, hem mümin hem de kâfire yönelik olduğu halde **tevfik** sadece müminler için söz konusu-

dur. İrşad kavramıyla anlam yakınlığı bulunan kelimelerden biri de **da'vettir**. "İnsanları İslâm dinini benimsemeye ve müslümanları dinî görevlerini yerine getirmeye çağırma" anlamındaki davet daha çok bu iki anlamın birincisinde, irşad ise ikincisinde yaygınlık kazanmıştır. Bunlara ayrıca **tebliğ**, **tezkîr**, **tebşîr**, **inzâr** ve **emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker** kavramlarını da ilâve etmek mümkündür.

İrşad kelimesi Kur'an-ı Kerim'de yer almamakla birlikte rüşd kökü ve ondan türeyen kelimeler on dokuz âyette geçmektedir (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "rşd" md.). "Hidayet, doğruluk, isabet, hayır, fayda, reşid olma" mânalarına gelen bu kelimeler mutlak olarak veya insana nisbet edilerek kullanılmış, bir âyette **mürşid** ismi dolaylı biçimde Allah'a izâfe edilmiştir (el-Kehf 18/17). Diğer bir âyette doğru yolu bulabileceklerin nitelikleri Allah'ı kendilerine yakın bilip O'na yönelmek, davetine icâbet edip inanmak şeklinde ifade edilmiştir (el-Bakara 2/186). Doğru yolu bulmuş olanları zikredildiği bir âyette ise bu nitelikler, "Allah size imanı sevdirmiş, onu gönüllerinize sindirmiş, küfrü, fıskı ve isyanı da size çirkin göstermiştir" (el-Hucurât 49/7) cümleleriyle belirtilmiştir. Rüşd kavramı hadislerde "maddî ve mânevî alandaki doğru yolu bulmak, bu yolu göstermek" anlamında kullanılmıştır (Wensinck, *el-Mu'cem*, "rşd" md.). Hz. Peygamber, müslüman olması sırasında Husayn'e bütün davranışlarında doğru olanı bulma yeteneğini kendisine ihsan etmesi için Allah'a dua etmesini tavsiye etmiş (*Müsned*, IV, 217, 444; Tirmizî, "Da'avât", 69), kendisi de Hucurât sûresinde doğru yolu bulmuş olanlar için zikredilen vasıfları lutfetmesini Cenâb-ı Hak'tan talep etmiştir (*Müsned*, III, 424). **Reşid** (**râşid**) (bütün işleri isabetli ve hedefe ulaşıcı) kelimesi esmâ-i hüsnâdan biri olarak Allah'a nisbet edilmiştir (İbn Mâce, "Du'â", 10; Tirmizî, "Da'avât", 82).

Daha ziyade içe yönelik bir faaliyet olarak müslümanların dinî görevlerini yerine getirmesine katkıda bulunma çerçevesinde düşünülen irşadın gerekliliği açıktır. İnsan, dünya hayatında doğru yoldan ayrılmaması, dolayısıyla ebediyet âleminin mutluluğunu elde edebilmesi için bazı imkânlarla sahip olmakla birlikte bir takım engellerle de karşılaşmaktadır. Onun sahip bulunduğu imkânlar selim yaratılış, akıl ve sosyal tecrübe türünden şeylerdir. Engeller ise bu imkânların yozlaşması veya yetersiz kalmasından başka yine insan

fitratından ve hariçten gelen yanıltıcı ve saptırıcı faktörlerin etkin güç kazanmasıdır. Kur'an-ı Kerim, insanın iyiyi kötüden ayırt etme yeteneğine ve akıl kapasitesine vurgu yapmakla birlikte (er-Rûm 30/30; ayrıca bk. M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "akl" md.) bunların yetersiz kalması veya yanlış kullanılması sebebiyle sosyal gözlem ve tecrübelerin de yanıltıcı olabileceğine işaret etmektedir. "Yeryüzünde bulunanların çoğuna uyacak olursan seni Allah yolundan saptırırlar" (el-En'âm 6/116) meâlindeki âyetle, bir toplumun fitrî meziyetlerini değiştirmedikçe Allah'ın onların iyi durumlarını değiştirmeyeceğini beyan eden âyet (er-Ra'd 13/11) bu sosyolojik realiteyi haber vermektedir. Önleyici tedbirler alınmadığı takdirde toplumda meydana gelecek bozulmalar Kur'an'da "zulüm" diye nitelendirilmiş ve bunun sonucunda ortaya çıkacak olan fitnenin sadece kötülere değil toplumun bütün fertlerine yönelik olacağı ifade edilmiştir (el-Enfâl 8/25).

Din, isabetli yolu bulması için kişiye verilen imkânları destekleyen güçlü bir faktördür. Din insana selim fitratının özelliklerini hatırlatmakta, aklına vahiy ile ışık tutmakta ve sosyal tecrübesinin sağlıklı yürümesine katkıda bulunmaktadır. Bu sebeple irşad faaliyetleri, müslümanlar arasında mânevî yardımlaşma ve dayanışmayı sağlayan vasıtaların başında yer almaktadır. Aslında müslümanların irşad görevi kendilerine, diğer din mensuplarına ve bütün insanlara karşı sorumluluk yüklemektedir (el-Bakara 2/143; Âl-i İmrân 3/104, 110). Hz. Peygamber, bir toplumu oluşturan insanları aynı gemiye binmiş olan yolculara benzetmektedir. Geminin alt katında bulunanları su ihtiyaçlarını karşılamak üzere delik açmaya kalkışır, üst kattakiler de onlara engel olmazsa hep beraber boğulacak, üsttekiler uyarı görevlerini yerine getirdikleri takdirde yine hep beraber selâmete ereceklerdir (Buhârî, "Şeriket", 6, "Şehâdât", 30). Hayber Kalesi'nin kuşatılması sırasında Hz. Ali'nin, "Hayber yahudileriyle bizim gibi müslüman oluncaya kadar savaşmalıyız" şeklindeki önerisi üzerine Resûl-i Ekrem'in verdiği cevap irşadın İslâm'daki önemini belirtmesi açısından dikkat çekicidir: "Acele etme yâ Ali! Hayber toprağına sü-kûnetle gir, sonra onları İslâm'a davet et. Şunu bil ki tek bir kişinin senin irşadınla müslüman olması en değerli ganimet olan kızıl develerin sana verilmesinden hayırlıdır" (Buhârî, "Cihâd", 102; Müslim, "Fezâ'ilü's-şahâbe", 34).